

שתי תפיסות במלאכת הוצאה

למציאת הקשר בין ניתוח רכיבי הפעולה לתפיסת המלאכה

ואופייה / דביר ברטוב

- ❖ פתיחה
- ❖ פרק א: מחלוקת רבי עקיבא—רבנן בדף ד ע"א
- ❖ פרק ב: מחלוקת רבא—רב אשי בדף ב ע"ב
- ❖ פרק ג: מקורות הלימוד למלאכת הוצאה
- ❖ פרק ד: הוצאה כשביתה
- ❖ פרק ה: הוצאה כשינוי בחפץ
- ❖ פרק ו: התמעמקות בשיטת רבא- רבנן
- ❖ פרק ז: תפיסת ר"ע ורב אשי והקשר בין הוצאה לתחומין
- ❖ סיכום

פתיחה

מסכת שבת נפתחת במשנה העוסקת במלאכת הוצאה. מלבד בחירתה כסוגיית הפתיחה, מסכת שבת עוסקת במלאכת הוצאה בצורה נרחבת, ואולי אף לא פרופורציונלית, ביחס לשאר מלאכות השבת, מה שכבר אולי מרמז לנו על ייחודה של המלאכה.

המשנה הראשונה פותחת במקרה פשוט של הוצאה, העברת חפץ מבעל הבית העומד ברשות היחיד לעני העומד ברשות הרבים. הגמרא מחלקת את מרכיבי הפעולה לעקירת החפץ, העברה וההנחה. עוד מצאנו בגמרא מחלוקת מהו המרכיב העיקרי במלאכה.

מלבד המורכבות שבפעולה עצמה, לא ברורה הסיבה להכנסת המלאכה יחד עם ל"ט אבות המלאכה בשבת. בשונה משאר מלאכות השבת בהן ישנו תוצר, כלומר שינוי וחיידוש לאחר פעולה, במלאכת הוצאה לא ברור מהו השינוי שנגרם לחפץ, שהרי לכאורה לא השתנה כלום במעבר החפץ מרשות היחיד לרשות הרבים.

מהסיבה הזאת, מלאכת הוצאה קיבלה מחלק מהראשונים את התואר "מלאכה גרועה".

במאמר שלפניכם אשרטט שתי תפיסות עיקריות העולות בגמרא למלאכת הוצאה. דרך המקורות השונים מהן המלאכה נלמדת והמחלוקות על עיקר הפעולה נלמד על אופי המלאכה ויחסה למלאכות האחרות ע"פ כל שיטה.

פרק א: מחלוקת ר"ע רבנן

הגמרא בפרק הראשון (ד ע"א) מקשה על המשנה, כיצד המקרים שבהם העני פשט את ידו והניח או נטל את החפץ מסתדרים עם הכלל של "בעינן מקום ד על ד", והרי ידו של אדם היא פחות מ-ד על ד אמות:

אמר רבה: הא מני - רבי עקיבא, דאמר לא בעינן מקום ארבעה על ארבעה. דתנן: הזורק מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע - רבי עקיבא מחייב, וחכמים פוטרים. רבי עקיבא סבר: אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא, ורבנן סברי: לא אמרינן קלוטה כמי שהונחה דמיא (שם). רבה מציע שהמשנה כר"ע, החולק על חכמים וסובר "קלוטה כמי שהונחה", ומכאן שלא צריך מקום ד על ד. אלא שהגמרא דוחה את התירוץ שלו: "וְדִלְמָא הִנָּחָה הוּא דְלֹא בְּעֵינָא, הָא עֵקֶרָה בְּעֵינָא!" (שם ע"ב). הסברה של ר"ע "קלוטה כמי שהונחה" אומרת אומנם שרבי עקיבא לא דורש מקום ד על ד בהנחה, אולם היא לא מוכיחה לנו שגם בעקירה לא צריך מקום ד על ד. רש"י מסביר מדוע הגמרא מניחה שר"ע מחייב גם בעקירה מקום ד על ד:

ודילמא הנחה הוא דלא בעיא. מדקתני ר"ע מחייב אבל עקירה בעי מעל גבי מקום ד' מדלא קתני ר"ע מחייב שתים אחת משום הוצאה ואחת משום הכנסה (רש"י שם).

במידה ור"ע היה סובר שגם בעקירה לא צריך מקום ד על ד, המשנה הייתה צריכה לכתוב כי ר"ע מחייב שתיים, שהרי החפץ עבר פעם מרה"י לרה"ר ופעם נוספת

מרה"ר לרה"י. לכן הגמרא יוצאת מנקודת הנחה שר"ע סובר כי צריך מקום ד על ד בעקירת החפץ.¹

כפי שכתבנו בפתיחה, מלאכת הוצאה מתחלקת לשלושה מרכיבים שונים – העקירה, ההנחה והמעבר מרשות לרשות. ניתן לומר שר"ע סובר כי עיקר מלאכת הוצאה הוא עקירת החפץ, מהסיבה הזאת הוא דורש שדווקא העקירה תהיה במקום משמעותי של ד על ד אמות, בעוד שסיום התהליך – כלומר, ההנחה – יכול להיות גם באוויר. לעמדת חכמים נחזור בהמשך המאמר.

פרק ב: מחלוקת רבא–רב אשי

הגמרא שואלת בדף ב ע"ב מדוע לשון המשנה בשבת היא "שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ", בעוד שבשבועות היא מתנסחת "שתיים שהן ארבע". וכך מתרצים:

אלא אמר רב פפא הכא דעיקר שבת הוא תני חיובי ופטורי התם דלאו עיקר שבת הוא חיובי תני ופטורי לא תני חיובי מאי ניהו יציאות יציאות תרתי הויין שתיים דהוצאה ושתיים דהכנסה והא יציאות קתני.

רב פפא מתרץ שבמסכת שבת המשנה נקטה גם את החיובים וגם את הפטורים של מלאכת הוצאה, בעוד שהמשנה בשבועות נקטה רק את החיובים. הגמרא שואלת מהם ארבעת החיובים, שהרי במשנה יש רק שתי הוצאות (העברה מרה"י לרה"ר) ולא ארבע, ומתרצת שגם ההכנסות (מרה"ר לרה"י) נחשבות למלאכה. לגמרא קשה גם תירוץ זה, הרי המשנה אומרת "יציאות", מלשון הוצאה בלבד, ולא הכנסה.

אמר רב אשי תנא הכנסה נמי הוצאה קרי לה ממאי מדתנן המוציא מרשות לרשות חייב מי לא עסקינן דקא מעייל מרה"ר לרה"י וקא קרי לה הוצאה וטעמא מאי כל עקירת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה אמר רבינא

¹ ראה שם גם את תוספות ד"ה 'ודילמא' שדוחה את הוכחת רש"י ומסביר בצורה אחרת.

מתניתין נמי דיקא דקתני יציאות וקא מפרש הכנסה לאלתר ש"מ רבא אמר רשויו' קתני רשויו' שבת שתיים (שם).

רב אשי מתרץ שהמשנה קוראת גם להכנסה הוצאה, גם הכנסת חפץ לרה"ר נקראת הוצאה. הגמרא מסבירה את סברת רב אשי – כל פעולה שהאדם עוקר בה את החפץ ממקומו, נקראת הוצאה. רב אשי מחדד כאן דבר עקרוני, עיקר מלאכת הוצאה היא העקירה, העברת החפץ והנחתו מעידות רק על השלמת הפעולה.

רבא, לעומת זאת, סובר כי צריך להגיה את דברי המשנה, ובמקום יציאות לכתוב רשויות. הוא רואה את עיקר המלאכה במעבר החפץ מרשות אחת לרשות אחרת, ולא דווקא מרה"י לרה"ר כמו הלשון הפשוטה במשנה.

אם כך, מתגבשות לפנינו שתי תפיסות עקרוניות בנוגע לפעולת המלאכה. ר"ע ורב רשי סוברים כי עיקר המלאכה הוא בעקירת החפץ ממקומו, ואילו רבא סובר כי עיקר המלאכה הוא המעבר מרשות לרשות.

פרק ג: מקורות הלימוד למלאכת הוצאה

מצאנו כמה מקורות שונים למלאכת הוצאה, ונביא אותם בקצרה.

מהגמרא בפרק רביעי נראה כי ל"ט אבות מלאכה נלמדות מהמשכן:

תנאי קמאן דאמר כנגד עבודות המשכן. דתנאי: אין חייבין אלא על מלאכה שפיוצא בה היתה במשכן... הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה, ואתם לא תכניסו מרשות הרבים לרשות היחיד. הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע, ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים. הם הוציאו מעגלה לעגלה, ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות היחיד. מרשות היחיד לרשות היחיד מאי קא עביד? אביי ורבא דאמרי תרוניהו, ואיתימא רב אדא בר אהבה: מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים (שבת מט ע"ב).

בין הדוגמאות שמביאה הגמרא היא מלאכת הוצאה, ממקור זה נראה שמלאכת הוצאה היא מלאכה כשאר המלאכות כשכולן נלמדות מעבודות המשכן. אך

במסכת שבת מצאנו מקור נוסף ממנו נראה כי הלימוד של המלאכה הוא מפסוק בתרומת הקודש:

הוֹצֵא גוֹפֵה הַיָּכָא קְתִיבָא? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, דָּאֲמַר קָרָא: "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחֲנֶה", מֹשֶׁה הֵיכָן הָוּה יִתִּיב? — בְּמַחֲנֶה לְיָהּ, וּמַחֲנֶה לְיָהּ רְשׁוֹת הַרְבִּים הַזֵּאת, וְקָאֲמַר לְהוּ לְיִשְׂרָאֵל: לֹא תִפְיֶקוּ וְתִיתְּנוּ מִרְשׁוֹת הַיַּחֲדָד דִּידְכּוֹ לְרְשׁוֹת הַרְבִּים (שבת צו ע"ב).

משה ישב ברה"ר ופקד על העם להפסיק להוציא את תרומת הקודש מרה"י לרה"ר.

רב האי גאון ור"ח גורסים אחרת את שאלת הגמרא, כך שהיא שואלת מניין שהוצאה קרויה מלאכה. גרסה דומה מצינו בירושלמי:

מניין שהוצאה קרויה מלאכה? רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן שמע לה מן הדא: "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומה" הקודש ויכלא העם מהביא" נמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגיזברים... רבי חזקיה בשם רבי אחא שמע כולהן מן הדין קרייא: "לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו" (ירושלמי, שבת א, א).

ע"פ גרסה זאת, הלימוד מהפסוקים אינו מובא בשביל לאסור את ההוצאה אלא בשביל להגדיר אותה כמלאכה, מקור האיסור אולי יהיה מהמשכן כשאר המלאכות. בנוסף מצאנו בירושלמי פסוק נוסף שבאופן מפתיע נמצא בנביאים בספר ירמיה.

את הפסוק מירמיה, אנחנו מוצאים גם בבלי במסכת הוריות:

אמר רב יהודה אמר שמואל אין ב"ד חייבין עד שיוורו בדבר שאין הצדוקין מודין בו אבל בדבר שהצדוקין מודין בו פטורין מאי טעמא זיל קרי בי... תנן יש שבת בתורה אבל המוציא מרשות לרשות פטור ואמאי הוצאה הא כתיבא לא תוציאו משא מבתיכם [דאמרי הוצאה הוא דאסור הכנסה מותר ואיבעית אימא] דאמרי הוצאה והכנסה הוא דאסירא מושיט וזורק שרי (הוריות ד ע"א).

רב יהודה מגדיר כי הוראה שבית דין חייבים עליה חטאת היא הוראה שהצדוקים אינם מודים בה, כלומר שהיא לא מפורשת בפסוקים. הגמרא מקשה, מדוע במקרה

שבו בית דין מורים כי הוצאה מרשות לרשות מותרת הם חייבים קורבן חטאת, הרי הוצאה מפורשת בפסוקים? הפסוק שאותו הגמרא מביאה הוא הפסוק מירמיהו שהובא בירושלמי.² לכן הגמרא מעמידה את המקרה במצב שבו בית דין ביטל את אחד מפרטי מלאכת הוצאה, ולא את עיקר המלאכה.

מקור נוסף אנחנו מוצאים בגמרא בעירובין שם נראה שיש למלאכת הוצאה פסוק אחר, המובא מפרשיית המן. הגמרא שם עוסקת בחיוב עירוב על החיילים היוצאים למלחמה:

רבי יונתן הכי קשיא ליה: לאו שנייתן לאזהרת מיתת בית דין. וכל לאו שנייתן לאזהרת מיתת בית דין — אין לוקין עליו. אמר רב אשי: מי פתיב "אל יוציא"? "אל יצא" פתיב (עירובין יז ע"ב).

רבי יונתן מבין שלומדים מהפסוק "אל יצא איש ממקומו" גם את מלאכת הוצאה ולכן המשנה שם האומרת שחיילים היוצאים למלחמה חייבים בעירוב קשה לו (שהרי אם לומדים מהפסוק גם הוצאה אזי הלאו בפסוק הוא "לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין" ואין לוקין עליו), רב אשי מתרץ שפשט הפסוק הוא על איסור תחומין בלבד ולכן זה לא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין.

לסיכום, מצאנו ארבעה מקורות אפשריים למלאכת הוצאה (או מניין קרויה מלאכה):

- (1) הלימוד מעבודות המשכן.
- (2) "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש איש ואל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויפלא העם מהביא" (שמות לו, ו).
- (3) "ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת פאשר צויתי את אבותיכם" (ירמיה יז, כב).

² במסורת הש"ס ישנה גרסה אחרת, שם הפסוק הוא "אל יצא" שאותו ראינו בשבת צו ע"ב.

(4) "ראו פי יקנוק נתן לכם השבת על פן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות טז, כט).

פרק ד: מלאכת הוצאה – שביתה

נראה כי יש קשר בין מקור הלימוד לאופייה של מלאכת הוצאה. הלימוד מהפסוק "אל יצא איש ממקומו" קורא לאדם להישאר במקומו ביום השבת, הוא קורא לו לשבות. שלא כפשוט הפסוק, כשאנחנו למדים ממנו גם על מלאכת הוצאה, נראה שבנוסף לשביתת האדם נדרשת שביתת חפציו. כך למשל כותב ר"י מבעלי התוספות (בהקשר של סוגיית מקום ד על ד):

עוד אומר ר"י דאל יצא איש ממקומו משמע דקאי נמי אחפץ כלומר ממקומו של חפץ דרשינן בעירובין (פ"א ד' יז): דאל יצא אל יוציא אע"ג דפשטיה דקרא קאי אמקומו של אדם דהיינו ד' אמות מ"מ משמע נמי מקום החפץ ואין מקום חשוב בפחות מד' (שבת, תוס' ד"א ד"ה והא בעינן עקירה והנחה מעל מקום ד").

מכאן נראה כי יסוד מלאכת הוצאה הוא שביתה, כשאדם מעביר חפצים ממקום למקום הוא לא נח בשבת, לא שובת. נראה כי מלאכת הוצאה מבטאת את דין השביתה בשבת.

כך כותב המהר"ל כהסבר מדוע מסכת שבת נפתחת במלאכת הוצאה:

ועוד נראה דמשום דעל ידי איסור הוצאה יש שביתה בשבת לגמרי דהא אין איסור עירוב והוצאה ליר"ט. והתנא התחיל לדבריו במה שהוא עיקר שביתות שבת דהיינו ד' יציאות לשבת וראי' לזה כי בפרק כלל גדול שנה בסיפא המוציא מרשות לרשות והיינו כי המלאכה שעל ידו יש שביתה לגמרי ראוי לשנות בסוף כלומר שיש לו לשנות כל המלאכות אף בהוצאה ואז הוא שבת לגמרי ופירוש זה ברור. (חידושי גור אריה דף ב ע"א).

המהר"ל מבין כי הסיבה שרבי בחר להתחיל את המסכת במלכת הוצאה היא משום שהוצאה מבטאת את מהות השביתה בשבת, היא המלאכה המביאה בצורה המשמעותית ביותר את האדם לידי שביתה.

כאמור, רב אשי ור"ע סברו כי עיקר מלאכת הוצאה הוא העקירה – היציאה מן המקום. נראה כי סברת רב אשי ור"ע היא שתפקיד מלאכת הוצאה הוא להביא את האדם וחפציו לידי שביתה. כשהאדם עסוק בהעברת חפצים מקום למקום בשבת, הוא פוגע בממד השביתה, ולכן נצטוונו שלא להעביר חפץ ממקום למקום. נראה כי שניהם למדו את דין המלאכה מהפסוק "אל יצא"³, המורה על שביתה.

כפי שהזכרנו בפתיחה, ישנה תפיסה נפוצה בראשונים שמלאכת הוצאה היא "מלאכה גרועה". כך למשל כותבים תוספות בשם הר"י בתחילת המסכת:

תימה לר"י אמאי צריך למתני תרתי דעני ודבעה"ב וכן בריש שבועות דמפרש בגמרא (דף ג. ושם) שתים דעני ודבעל הבית מה שייך לקרותו שתים מה לי עני מה לי עשיר ונראה לר"י דאיצטריך לאשמעי' משום דהוצאה מלאכה גרועה היא דמה לי מוציא מרה"י לרה"ר מה לי מוציא מרה"י לרה"י ולא הוה גמרינן הוצאה דעני מבעה"ב ולא בעה"ב מעני" (תוס', שבת ב ע"א ד"ה פשט בעה"ב את ידו).

בעקבות דיניה המשונים של המלאכה ופירוט המשנה בין לעני בין לעשיר, ר"י מגיע למסקנה כי מלאכת הוצאה היא "מלאכה גרועה". האור זרוע מציע הסבר נוסף לכך שהוצאה היא מלאכה גרועה:

והמוציא... בעי היכא כתיבה, ולא בעי למילפה ממשכן, אע"ג דהויא במשכן, משום דמלאכה שאינה חשובה היא, דמה מלאכה עשה שהוציאו מרשות? מעיקרא חפץ, והשתא נמי חפץ! כך פר"ת, ויש בו להאריך. (אור זרוע חלק ב, סימן פב).

³ לכאורה רב אשי הוא שחלק על רבינו יונתן במסכת עירובין על לימוד מלאכת הוצאה מהפסוק "אל יצא", אך ראה את תוספות שם ד"ה לאו המסבירים כי גם רב אשי סובר כי הוצאה נלמדת מהפסוק (בנוסף לאיסור תחומין). הבאתי את דברי תוספות גם בפרק האחרון במאמר.

בכל המלאכות ישנו תוצר חדש, משהו השתנה בפעולה. בהוצאה לא קרה דבר לחפץ החפץ היה ונשאר אותו החפץ שהיה בתחילת הפעולה.

התפיסה הנפוצה⁴ כי הוצאה היא מלאכה גרועה מתחברת עם תפיסת רב אשי ור"ע שאותה הצגנו. אם עיקר המלאכה הוא העקירה, וממילא טעמה של מלאכת הוצאה היא השביתה, אזי שלא כשאר המלאכות מלאכת הוצאה אינה נאסרה משום יצירת דבר חדש, אלא משום פגיעה בשביתה השבת, מלאכת הוצאה היא הרחבה או אם נרצה סייג לדין השביתה ולא מלאכה במובן הרגיל מה שמקנה לה את התואר "מלאכה גרועה".

פרק ה: מלאכת הוצאה שינוי החפץ

את התפיסה השנייה נציג דרך הלימוד הנוסף שמצאנו למלאכת הוצאה: "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא" (שמות לו, ו). דוגמה לראשון המתייחס לכך כמקור הוא הרמב"ם:

הוצאה והכנסה מרשות לרשות מלאכה מאבות מלאכות היא. ואף על פי שדבר זה עם כל גופי תורה מפי משה מסיני נאמרו. הרי הוא אומר בתורה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא. הא למדת שההבאה מלאכה קורא אותה. וכן למדו מפי השמועה שהמעביר ברשות הרבים מתחלת ארבע לסוף ארבע הרי הוא כמוציא מרשות לרשות וחייב (רמב"ם, שבת יב, ח).

נראה שהרמב"ם הכריע כמו הירושלמי, שלאחר הלימוד שהוצאה נקראת מלאכה, היא ככל המלאכות ואינה "מלאכה גרועה".

⁴ ראה עוד רשב"א על שבת ב, רמב"ן שבת ב.

בנוסף, נזכיר את הברייתא בשבת מט, שם ראינו כי לומדים את איסור מלאכת הוצאה מהמשכן ככל שאר המלאכות. דוגמה נוספת ללימוד מהמשכן אנחנו מוצאים במשנה שאותה מביא רבה בסוגיית ד על ד:

[...] רבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרים: כיצד? שתי גזוזטאות זו כנגד זו ברשות הרבים, המושיט והזורק מזו לזו — פטור, היו שתייהן בדיטא אחת — המושיט חייב והזורק פטור, שכך היתה עבודת הלויים. שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין הקרשים מזו לזו אבל לא זורקין... (משנה, שבת יא, א-ב).

רש"י (צו ע"א) מפרש כי רבנן הם המפרטים את הלימוד מהמשכן. אני מציע שמחלוקת חכמים - ר"ע לא מצומצמת רק לדין "קלוטה כמי שהונחה", אלא נובעת מהמקור ללימוד המלאכה ומתפיסת המלאכה עצמה. חכמים לומדים את מלאכת הוצאה ודיניה השונים מהמשכן. הלימוד מהמשכן יחד עם שאר מלאכות השבת מגדיר את מלאכת הוצאה כמלאכה יצרנית ככל המלאכות.

נראה שחכמים סברו כי עיקר המלאכה הוא במעבר מרשות לרשות (שהרי הם סוברים כי משהו נוצר במעבר). תפיסתם מתחברת עם תפיסת רבא שהצגנו, כי עיקר המלאכה הוא המעבר מרשות לרשות.

בדרך דומה הבין גם התוצאות חיים:

עוד הערה בהא דשבת (ה ע"ב) דהמפנה חפצים ונמלך עליהן להוציאן פטור שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך יעו"ש. ויש להעיר דהנה לפי דעת ראב"ד ז"ל שבת (ח ע"א) דעקירת הרשות עקירה הוא. יש לחקור בענין עקירה והנחה דחייב שבת ד"ל דלאו דהעקירה וההנחה בעצם הם המלאכה אלא השתנות הרשות מעל החפץ הוא ענין המלאכה, וענין עקירה והנחה הם המשלימים היציאה והכניסה מרשות לרשות דעקירה היא היציאה מרשות וההנחה היא הכניסה לרשות (תוצאות חיים ט, יא). מהות המלאכה היא המעבר מרשות לרשות וממילא עיקר המלאכה הוא המעבר, פעולות העקירה וההנחה רק משלימות את המלאכה.

לכאורה לא מובן מדוע המעבר מרשות לרשות הוא עיקר המלאכה, ומדוע מלאכת הוצאה היא מלאכה ממש? מה נוצר במעבר החפץ? נראה כי חכמים ורבי הבינו שהמעבר מרשות לרשות משנה באופן מהותי את החפץ, כשאדם העביר חפץ מרשות אחת לאחרת הוא יצר סטטוס שונה לחפץ. ברשותו הפרטית החפץ שייך לאדם ומשמש לצרכיו האישיים, ולעומת זאת, ברשות הרבים החפץ מקבל הגדרה שונה. דוגמה לכך אפשר לראות בפסוקים מירמיהו:

לֹא אָמַר יְקֹנֵךְ הַשְּׁמֵרוּ בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׂאוּ מִשָּׂא בַיּוֹם הַשְּׁבֵת וְהִבְאַתֶּם
בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם: וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבֵת וְכָל מְלֹאכָה לֹא
תַעֲשׂוּ וְקִדְשְׁתֶּם אֶת יוֹם הַשְּׁבֵת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם (ירמיהו יז, כא-
כב).

בירמיהו ההוצאה נאסרת משום השבתת המסחר בשבת. הוצאה לרשות הרבים נתפסת כפעולה לצורכי מסחר, כך שכשהחפץ עובר לרשות הרבים ייעודו משתנה.

הצעה נוספת למעשה היצירה בפעולת ההוצאה הציגה ה"מי טל":

ובאופן ב' י"ל דיסוד מלאכת הוצאה הוי דין "בהרשות" והיינו דע"ז שמוציא החפץ מרשות לרשות הר"ז פועל שינוי "בהרשות" דברשות הראשון נפעל הך שינוי שמקודם ה' שם חפץ זה וע"י ההוצאה נחסר ונתבטל החפץ משם [והרי זה שינוי "בהרשות" דהיינו המקום הראשון שמקודם ה' תפוס ע"י החפץ ואח"כ נעשה חלל כשהוציאו משם החפץ] וכמו"כ נעשה שינוי בהרשות השני שהכניס לשם הך חפץ שמקודם לא ה' שם החפץ ואח"כ נתחדש שם מציאות הך חפץ [והר"ז שינוי בהמקום שה' חלל ונעשה תפוס ע"י החפץ שהכניס שם] (מי טל, מלאכת הוצאה לט, כא).

במצב הראשוני היה ברשות אחת חלל וברשות אחת חפץ. כשאדם העביר את החפץ מרשות לרשות, ברשות אחת נעשה חלל וברשות החדשה נעשה חפץ במקום החלל.

פרק ו: התעמקות בתפיסת רבא—רבנן:

בפרק העוסק בשיטת ר"ע ורב אשי הצגנו נפקא מינה, הסברנו כי על פי הסברה שלהם מלאכת הוצאה מקבלת את התואר "מלאכה גרועה", הגדרה נפוצה בראשונים. ננסה כעת להציג דוגמה לשיטה השנייה שאותה הצגנו, שיטתם של רבא וחכמים.

נחזור לגמרא בדף ד ע"א. כאמור, הגמרא מנסה לענות כיצד הכלל של "בעינן מקום ד על ד" מסתדר עם המשנה הראשונה במסכת. בסוף הסוגיה רבא פותר את הקושיה:

אלא אמר רבא: ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה. וכן, כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה (שבת ה ע"א).

רבא קובע כי ידו של אדם חשובה לו כ-ד על ד אמות, וכך נפתרת הקושיה על המשנה. שהרי כשהעני הניח בידו של בעה"ב, הוא הניח על מקום שנחשב ל-ד על ד אמות. רבא מצמצם את הדרישה למקום ד על ד ומוסיף את ידו של האדם תחת הגדרת המקום.

בגמרא בעירובין אנחנו מוצאים צמצום נוסף וקיצוני יותר לדרישת מקום ד על ד:

אמר רב יוסף: השתין ורק – חייב חטאת. והא בעינן עקירה והנחה מעל גבי מקום ארבעה, וליכא! - מחשבתו משויא ליה מקום, דאי לא תימא הכי, הא דאמר רבא: זרק ונח בפי הכלב או בפי הכבשן - חייב חטאת. והא בעינן הנחה על גבי מקום ארבעה - וליכא! אלא: מחשבתו משויא ליה מקום, הכי נמי מחשבה משויא לה מקום (עירובין צט ע"א).

רב יוסף מקשה על דין אדם שהטיל מימיו או ירק ברשות הרבים וחייב חטאת, למרות שלכאורה הוא אינו מניח על מקום ד על ד. הוא קובע כי המחשבה של האדם היא שנותנת למקום גדר ד על ד. הוא מדגים על ידי הדין של רבא, לפיו אדם שזרק משהו ונח בפי הכלב חייב, והרי אם לא קובעים שמחשבה של האדם הפכה את המקום ל-ד על ד, לא ייתכן שיתחייב. אם כן, אנחנו רואים צמצום נוסף עד כדי הפשטה של דין מקום ד על ד.

ניתן להבין את תהליך ההפשטה שרבא עשה למקום ד על ד על פי התפיסה שאותה אנו מנסים להציג. אמרנו כי רבא סובר שעיקר המלאכה הוא המעבר מרשות לרשות, כשבעצם מלאכת הוצאה היא מלאכה ממש ושהמעבר בין רשויות משנה את מהות החפץ. כפי שהסברנו, כשחפץ קיים ברה"ר, האדם לא תופס את תפקודו ושימושו באותה הצורה שבה הוא תופס חפץ הנמצא ברה"י. אם כן, העקירה וההנחה הדרושות להשלמת הפעולה אינן מחייבות מקום אובייקטיבי, אלא מספיק מקום שנתפס כחשוב. אם האדם תופס יד כמקום חשוב, ממילא כשהחפץ יעבור מרשות אחת ליד הנמצאת ברשות אחרת, בתפיסת האדם החפץ ממוקם כעת ברשות השנייה, ומעתה החפץ מקבל משמעות שונה. על פי ההסבר הזה, הדרישה למקום ד על ד נובעת מחשיבות הפעולה, היא מוכיחה כי הפעולה היתה מספיק משמעותית, ורבא מגדיר פעולה משמעותית כשינוי ייעוד החפץ בעיני האדם. מהסיבה הזאת יש מקום להרחיב את הדרישה גם למקום שנתפס חשוב באופן סובייקטיבי, מעבר למקום ד על ד שהוא מקום חשוב אובייקטיבית.

פרק ז: תפיסת ר"ע ורבא אשי והקשר בין איסור תחומין להוצאה
 זכור, ביססנו את תפיסת ר"ע ורבא אשי על הפסוק "אל יצא איש ממקומו". פשט הכתוב עוסק לכאורה ביציאת האדם מחוץ לתחום. ואכן, כבר הבאנו את הגמרא בעירובין, משם נראה כי לומדים מאותו פסוק את איסור תחומין. אם איסור תחומין נלמד מהתורה ותוקפו מדאורייתא, ק"ו אם הוא נלמד מאותו מקור של מלאכת הוצאה, עולה השאלה לקשר בינו לבין מלאכות השבת בכלל, ומלאכת הוצאה בפרט.

תחומין – דאורייתא או דרבנן

המחלוקת המרכזית ביחס לאיסור תחומין היא האם האיסור מדאורייתא או מדרבנן. שיטת ר"ע בבבלי היא שאיסור תחומין מדאורייתא. מקור דבריו ממסכת סוטה, שם חלק עם רבי אליעזר על תפקיד הפסוקים של ערי הלווים:

בו ביום דרש ר' עקיבא: ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו', ומקרא אחר אמר: מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב, אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה, ואי אפשר לומר אלפים אמה שכבר נאמר אלף אמה, הא כיצד? אלף אמה מגרש, ואלפים אמה תחום השבת; ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: אלף אמה מגרש, ואלפים אמה שדות וכרמים (סוטה כז ע"ב).

הגמרא בהמשך ביארה את יסוד המחלוקת:

בו ביום דרש רבי עקיבא וכו'. במאי קא מפלגי? מר סבר: תחומין דאורייתא, ומר סבר: דרבנן (שם ל ע"ב).

רבי עקיבא ורבי אליעזר נחלקו האם תחומין מדאורייתא או מדרבנן. מכיוון שר"ע סובר כי תחומין דאורייתא הוא יכול ללמוד מהפסוקים את שיעור היציאה מהתחום בשבת, בעוד ר"א הסובר שתחומין דרבנן לא יכול להסתמך על פסוקים.

נחזור לגמרא בעירובין, שם למדנו מהפסוק "אל יצא" את מקור מלאכת הוצאה, והפעם נתבונן בגמרא דרך איסור תחומין. הגמרא דנה שם בסיבת הפטור מעירוב לחיילים היוצאים למלחמה.

אמרי דבי רבי ינאי: לא שנו אלא עירובי חצירות, אבל עירובי תחומין - חייבין. דתני רבי חייא: לוקין על עירובי תחומין דבר תורה. מתקיף לה רבי יונתן: וכי לוקין על לאו שב"אל"? מתקיף רב אחא בר יעקב: אלא מעתה דכתיב "אל תפנו אל האבת ואל הידענים", הכי נמי דלא לקי?! רבי יונתן הכי קשיא ליה: לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין אין לוקין עליו. אמר רב אשי: מי כתיב "אל יוציא"? "אל יצא" כתיב (עירובין יז ע"ב).

לשיטת רש"י, נחלקו רבי יונתן ורב אשי האם מהפסוק "אל יצא" למדים בנוסף לאיסור תחומין גם אזהרה למלאכת הוצאה או לא. רבי יונתן סובר כי לומדים

מהפסוק גם אזהרה למלאכת הוצאה, ולכן לאו זה הוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין ואין לוקין עליו, לשיטתו החיילים יהיו פטורים גם מעירוב. לעומת זאת רב אשי סובר כי פשט הכתוב מדבר על איסור תחומין בלבד, ולכן אין כאן צד של "לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין" וחיילים יהיו חייבים בעירוב. אולם תוספות הסבירו שגם רב אשי לומד את מלאכת הוצאה מהפסוק (כפי שגם אנחנו למדנו):

ונראה לפרש דבין ר' יונתן ובין רב אשי נפקא להו הוצאה מאל יצא כדמשמע בכל מקום והכי משמע פשטי' דקרא שאל יצא בשבת עם כליו ללקוט את המן כדרך שעושין בחול וסבר ר' יונתן אפי' למ"ד תחומין דאורייתא לא לקי דכיון דמהאי קרא נמי נפקא לן איסור הוצאה דהוי מיתת ב"ד ורב אשי משני מי כתיב אל יוציא דהוי עיקר קרא בהוצאה דאז ודאי לא היו לוקין עליו אע"ג דלתחומין נמי אתי אל יצא כתיב וכיון דעיקרו בלשון יציאה לוקין עליו (תוס' שם ד"ה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד).

תוספות מסביר כי גם רב אשי לומד אזהרה למלאכת הוצאה בפסוק, הסיבה שהוא בכל זאת מחייב חיילים בעירוב היא שעיקר פירוש הפסוק הוא לאיסור תחומין, ההוצאה היא רק המשמעות השנייה בפסוק ולכן זה לא "לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין". נמצאנו למדים כי גם ר"ע וגם רב אשי סוברים כי איסור תחומין דאורייתא.

בין איסור תחומין למלאכות השבת⁵

באופן פשוט לא נראה כי מעמד איסור תחומין הוא כמלאכה, שהרי המשנה בפרק כלל גדול לא כוללת אותו יחד עם ל"ט אבות מלאכה, אולם היו שבכל זאת הבינו כי אפשר לראות את איסור תחומין כחלק מתורת המלאכות בשבת.⁶ כך למשל הבינו שו"ת עמודי אור:

⁵ להרחבה מומלץ לעיין במאמר "בענין יסוד איסור תחומין ומעמדו כמלאכה" מאת הרב מאיר איתמר רוזנצווייג.

⁶ בשביל קיצור הדברים הבאתי שני מקורות בלבד, אולם ניתן למצוא מקורות וסוגיות נוספים שהם נראה כי מעמד איסור תחומין הוא כמלאכה, בין השאר במאמר שאליו הפנית.

לר"ע הוה זדון שבת אי ידע להו לתחומין, דלדידיה כך הן עיקרן של דברים דודאי איסור תחומין כללוהו בל"ט מלאכות, אלא דלא מחייב ע"ז כרת ומיתה, דכי היכי דלר' יוסי אמרינן (שבת ע'). דהבערה ללאו יצאת פי' דהיא היתה נכללת בשאר מלאכות, דהא מלאכה היא והואי במשכן, אלא מדפרטה התורה בה לאו אפקה מכלל שאר מלאכות ללאו, הכי נמי תחומין לר"ע דיחדה בהן התורה לאו בפ"ע, אפקא רחמנא מכלל מלאכות שמתחייבין עליהם, ואוקמי' בלאו לחודי', אבל מ"מ שם מלאכה ע"ז כמו שנתבאר (סימן יד, ו).

לדעת ר"ע מעיקר הדין איסור תחומין נכלל יחד עם ל"ט אבות מלאכה. אמנם התורה הוציאה אותו משאר המלאכות לאיסור לאו, ולכן לא חייבים עליו כרת ומיתה, אולם עדיין יש מלאכה על איסור תחומין, בדומה לדעת רבי יוסי על מלאכת הבערה.

סוגיה נוספת שממנה אפשר לראות את איסור תחומין כמלאכה היא השאלה האם חייבים על תחומין ביו"ט. מבלי להיכנס לעומק הסוגיה, לדעת תוספות (פסחים צג ע"ב ד"ה רב יהודה) לר"ע איסור תחומין הוא מדאורייתא גם ביו"ט. המנחת חינוך (מצווה כד) הציע שלמ"ד תחומין אסור מדאורייתא ביו"ט, הוא חלק מתורת מלאכה (וכן הביין בדעת רש"י שתחומין ביו"ט אסור מדאורייתא).⁷

במידה ונקבל את עמדת הסוברים שאיסור תחומין הוא חלק מתורת מלאכה בשבת, נותר להבין מדוע הוא לא נכלל יחד עם ל"ט אבות מלאכה במשנה בפרק כלל גדול. כך כותב הסמ"ק בספר המצוות:

שלא להוציא מרה"י לרה"ר דכ' אל יצא איש ממקומו ובכלל זה תחומין ואליבא דר"ע (סמ"ק, ספר המצווה, פתיחה למצווה רפב).

וכך כתב בתוכן המצווה:

⁷ ועיין עוד ברמב"ן מלחמות ה ביצה יג ע"ב בדפי הרי"ף, שכתב שתחומין בכלל מלאכה. ובעירובין מא ע"ב כתב שלמ"ד תחומין דאורייתא גם ביו"ט אסור מדאורייתא.

שלא לעשות מלאכה בשבת דכתיב לא תעשה כל מלאכה פי' חכמים אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכללו בהן הוצאה אף על גב דאי לא כתיב אל יצא לא ידעין ליה... שלא להוציא מרה"י לרה"ר דכ' אל יצא איש ממקומו ובכלל זה תחומין ואליבא דר"ע (שם).

נראה כי הסמ"ק הביין שאיסור תחומין נכלל בתוך מלאכת הוצאה. אם נכון הדבר, ברור מדוע איסור תחומין לא נכלל בתוך ל"ט אבות מלאכה, שהרי הוא חלק ממלאכת הוצאה הכתובה שם.

מקור נוסף אפשר למצוא בתרגום המיוחס ליונתן על פירוש הפסוק "אל יצא איש ממקומו":

חמון ארום ?? יתב לכוון ית שבתא בגין פן הוא יהיב לכוון ביום שתיתאָה לחם לתרין יומין שרון גבר באַתריה ולא תטלטלון מדעם מרשותא לרשותא בר מארבעה גרמידי ולא פוק אינש מאַתריה לטיילא לבר מתרין אלפין גרמידי ביומא שביעאָה (ת"י, שמות טז, כט).

כמו שמצאנו בדברי רב אשי על פי התוספות בעירובין, כך גם בתרגום המיוחס ליונתן מובן שלומדים מהפסוק גם את דין תחומין וגם מלאכת הוצאה, כלומר נראה שיש קשר מובהק בין תחומין להוצאה.

הצגנו בשיטת ר"ע ורב אשי כי יסוד דין מלאכת הוצאה הוא השביתה, בנוסף לכך ראינו ששניהם לומדים שדין תחומין הוא מדאורייתא, ובר"ע מצאנו שאף יש לו שם מלאכה. אני חושב כי בהתחשב בכך שלאיסור תחומין יש קשר ישיר ליסוד השביתה בשבת, אפשר להסביר כי לשיטת ר"ע ורב אשי איסור תחומין הוא מעין ענף במלאכת הוצאה. הסיבה שהוא לא נמצא בל"ט אבות מלאכה היא כי הוא נמצא בתוך מלאכת הוצאה עצמה. אבל גם אם לא נקבל את הגדרת איסור תחומין כחלק ממלאכת הוצאה ממש, עדיין אפשר לראות קשר ישיר בין שיטת ר"ע ורב אשי כפי שהבנו - באופי ורעיון מלאכת הוצאה, לבין אופי איסור תחומין, במיוחד ובהתחשב בכך שלדעת רב אשי ור"ע תחומין דאורייתא.⁸

⁸ בדרך נוספת ניתן להסביר שר"ע ורב אשי לא לומדים את מלאכת הוצאה מהפסוק "אל יצא" כפי שהסברנו לאורך המאמר, אלא מ"ויכלא העם" כמו הבבלי בדרף צו ע"ב. בדרך זאת, נאמר שהלימוד

סיכום

במאמר הצגתי שתי תפיסות למלאכת הוצאה. תפיסת רבא ורבנן, המבינה כי מלאכת הוצאה היא מלאכה כשאר מלאכות השבת, כשהתוצר בה הוא השינוי בתפקוד ומהות החפץ במעבר מרשות לרשות. אותה תפיסה לומדת את מקור מלאכת הוצאה מהמשכן או מהפסוק "ויכלא העם". ההבנה של רבא למלאכת הוצאה באה לידי ביטוי בהפשטה שהוא עושה למקום ד על ד.

התפיסה השנייה היא תפיסתם של רבי עקיבא ורבא אשי. שניהם תופסים את עיקר המלאכה בעקירת החפץ ממקומו, ואצלם יסוד דין המלאכה הוא השביתה. המקור שממנו הם למדים את המלאכה הוא הפסוק "אל יצא", האוסר את היציאה מהמקום. בנוסף, הצענו שלשיטתם איסור תחומין הוא ענף של מלאכת הוצאה, או לפחות קשור אליה באופן מובהק.

מהפסוק מלמד על פעולת ההוצאה בלבד, ולא על היציאה מהתחום, ולכן תחומין "יצא" מגדרי מלאכת הוצאה ונשאר מחוץ ל"ט אבות מלאכה.